

A Magyar Női Érdekvédelem Szövetség, a NANE Egyesület és a PATENT Egyesület véleménye és javaslatai a Nemzeti alaptanterv tervezete kapcsán

2018. szeptember

A jelen véleményt jegyző szervezetek - a Magyar Női Érdekvédelem Szövetség, a NANE Egyesület és a PATENT Egyesület - évtizedes szakértelemmel és tapasztalattal rendelkeznek a nők és férfiak társadalmi egyenlőségének előmozdítása, s ezen belül a nemi előítéletek és a káros, korlátozó nemi sztereotípiák és elvárások megszüntetése érdekében végzett munka, valamint az egyenlőségen alapuló, erőszakmentes partnerkapcsolatok népszerűsítése, elősegítése terén.

E szervezetek a sajtóból értesültek mind az új Nemzeti alaptanterv munkálatainak megkezdéséről, mind a tervezet elkészültéről. Hasonlóképpen, a véleményezési határidő lejártának hetében érkezett sajtóhír arról, hogy meddig lehet véleményt előterjeszteni. Jelen vélemény a fentiekre is figyelemmel nem tekinthető teljes körű és részletes elemzésnek. Célja elsősorban az, hogy felhívja a figyelmet a tervezetben nem szereplő, illetve a véleményezők szerint nem megfelelően kifejtett főbb témákra, kérdésekre. Az anyag rámutat arra, hogy miért indokolt a fenti témák szerepeltetése, s megfogalmazza az ezzel kapcsolatos főbb szakmai javaslatokat. A fenti korlátok miatt e vélemény nem tér ki a tervezet pozitívumaira, ezúton jelzi azonban több üdvözlendő tartalom jelenlétét.

A véleményt jelző szervezetek ezúton ajánlják fel kapcsolódó szakértelmüket, szaktudásukat a Nemzeti alaptanterv véglegesítéséhez. Bízunk benne, hogy a lányok és fiúk, nők és férfiak társadalmi egyenlősége, a tanulókat/állampolgárokat a lehetőségeikben, autonómiájuk és képességeik kibontakoztatásában korlátozó, káros nemi alapú előítéletek és elvárások megszüntetése, az egyenlőségen, erőszakmentességen és kölcsönös tiszteleten alapuló társas kapcsolatok - ideértve a párkapcsolatokat - támogatása olyan értékek, melyeket a közoktatási rendszer szereplői is magukénak vallanak.

1. *A nők és férfiak társadalmi egyenlősége, különös tekintettel az oktatásra - jogi kötelezettségek*

Magyarország Alaptörvénye szerint az alapvető jogokat mindenki számára bármely megkülönböztetés, többek között nemi alapú különbségtétel nélkül biztosítani kell. Az Alaptörvény kimondja továbbá, hogy a nők és a férfiak egyenjogúak.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény tiltja a nemi alapú diszkriminációt, s a törvény külön rendelkezései biztosítják az egyenlő bánásmód követelményének érvényesítését az oktatás és képzés területén.

A nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről szóló ENSZ Egyezmény, a CEDAW 1982 óta része a magyar jogrendszernek. Az Egyezmény 5. cikke alapján a magyar állam köteles „minden megfelelő intézkedést megtenni, hogy: a) megváltozzanak a férfiak és a nők társadalmi és kulturális viselkedési formái, azzal a céllal, hogy megszüntessék mindazokat az előítéleteket, valamint szokásokra alapozott és egyéb gyakorlatokat, amelyek bármelyik nem alsóbbrendűségének vagy felsőbbrendűségének avagy a férfiak és a nők hagyományokhoz igazodóan megmerevített szerepkörének elképzelésén nyugszanak”. Az állam köteles továbbá gondoskodni arról, hogy „a családi nevelés felölelje (...) annak felismerését, hogy a férfiakat és a nőket közös felelősség terheli gyermekeik felnevelésében és fejlődésük biztosításában (...)”. Az Egyezmény 10. Cikke alapján pedig az állam köteles „minden megfelelő intézkedést megtenni a nőkkel szemben alkalmazott megkülönböztetés kiküszöbölésére abból a célból, hogy a férfiakéval egyenlő jogokat biztosítsanak számukra az oktatás területén a férfiak és a nők egyenlőségének alapján”; köteles különösen biztosítani „a férfiak és a nők szerepköreit illetően hagyományosan kialakult és megmerevedett elképzelések kiküszöbölését az oktatás minden szintjén és minden formájában, ösztönözve a koedukációt és más olyan oktatási típusokat, amelyek segítenek ennek az elvnek elérésében és - különösen - a tankönyvek és tantervek felülvizsgálata, valamint az oktatási módszerek kiigazítása útján”.

A fentiek alapján (egyebek mellett) a közoktatás területén a magyar államnak vállalt és pozitív jogi kötelezettsége van arra nézve, hogy a nők és férfiak társadalmi egyenlőségét előmozdítsa, s az egyenlőtlen és hierarchikus, korlátozó nemi szerepek, sztereotípiák lebontásán munkálkodjon. Ennek a kötelezettségnek a teljesítésére nem egyedüli, de különösen fontos - a kapcsolódó nemzetközi normákban is nevesített - eszköz és terep az alaptanterv.

2. Háttér és helyzetkép - nemi sztereotípiák, elvárások, ezek hatása. Az erőszak jelenléte a gyermekek/fiatalok életében

A nőknek és férfiaknak a családban, a tágabb közösségben és a társadalomban elfoglalt helyét, szerepét, lehetőségeit nagymértékben meghatározza, hogy mennyire vannak jelen az adott társadalomban a nemi alapú előítéletek, sztereotípiák, és az arra irányuló nyomás és elvárás, hogy ezekhez a két nem tagjai igazodjanak. A lányok és fiúk/nők és férfiak számára előírt elkülönített és merev társadalmi szerepek, feladatok és viselkedésmód elvárása, valamint ezek hatása korlátozza az egyének lehetőségeinek kiaknázását, képességeik kibontakoztatását, és elősegíti a férfiak és nők közötti hatalmi különbségek és viszonyok fennmaradását. Ez kihat egyebek mellett az egyének munkaerő-piaci helyzetére, de például a gyermekvállalási kedvre is.¹ A nemi alapú előítéletek és elvárások szoros kapcsolatban állnak a nők elleni erőszakkal: támogatják annak legitimálását és normalizálását, és nehezítik a nők elleni erőszak bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását.²

¹ Lásd részletesen: Kereszty Orsolya: Nők az oktatásban Magyarországon. In Juhász Borbála (szerk.): A nőtlenség ára - a nők helyzetének közpolitikai elemzése, 1989-2013. Magyar Női Érdekvédelem Szövetség, Budapest, 2014. 259-294. oldal

http://noiierdek.hu/2/wp-content/uploads/2016/09/notlen.evek_ara.pdf

² Lásd Harvey, A., Garcia-Moreno, C. és Butchart, A. 2007. Primary Prevention of Intimate-partner Violence and Sexual Violence: Background Paper for WHO Expert Meeting, 2007 May 2-3. Geneva: WHO. www.who.int/violence_injury_prevention/publications/violence/IPV-SV.pdf

Számos kutatás igazolja a nőkkel és férfiakkal kapcsolatos előítéletes, sztereotípiák, társadalmi nyomás és elvárások által meghatározott gondolkodásmód aktív jelenlétét Magyarországon.

A Eurobarometer 2017-ben végzett egyik speciális felmérése egyebek mellett azt vizsgálta, hogy a nők és férfiak viselkedésére és feladataira vonatkozó sztereotip gondolkodásmód és a nemi alapú elvárások milyen mértékben vannak jelen az EU-ban. Az alábbi négy állítás kapcsán mérték a válaszadók egyetértését:

Elfogadható, ha a férfiak sírnak.

A nőkre inkább jellemző, hogy az érzelmeik alapján hoznak döntéseket, mint a férfiakra.

A nő legfontosabb feladata az otthonról és a családról való gondoskodás.

A férfi legfontosabb feladata a pénzkeresés.

A válaszok alapján készült egy összesített index a nemi sztereotípiák elfogadtságáról és a nemekkel kapcsolatos elvárásokról, melynek alapján ezek az EU tagállamok között Bulgária után Magyarországon a legerősebbek.³

Egy 2016-os Eurobarometer felmérés alapján pedig a magyar válaszadók közel fele - 47%-a - gondolja azt, hogy a beleegyezés nélküli szexuális aktus (szexuális erőszak) az alábbiak közül legalább egy esetben elfogadható: ha az adott személy részeg vagy drogos állapotban van; önként hazamegy valakivel; kihívó öltözetet visel; a „nem”-et nem közli egyértelműen vagy nem tanúsít fizikai ellenállást; flörtölt korábban; több szexuális kapcsolata volt; éjszaka egyedül járkált; az elkövető nem fogta fel, mit tesz; az elkövető sajnálatát fejezte ki a tette miatt. Ez az európai átlagnál jóval magasabb érték, s az összes EU tagállam közül csak Romániában mérték ennél magasabbat.⁴

Az EU Alapjogi Ügynökségének reprezentatív kutatása alapján a 18-74 éves magyar nők 27%-a ellen követett el felnőtt személy fizikai, szexuális vagy érzelmi erőszakot 15 éves koruk előtt. 15 év alatti korban elszenvedett szexuális erőszakról a nők 5%-a számolt be (ez a 2011-es népszámlálás adataiból kiindulva 35.220 lány), fizikai erőszakról 20% (a népszámlálás alapján 140.883 lány), míg felnőtt családtag által elkövetett érzelmi erőszakról 8% (56.353 lány).⁵

A külföldi felmérések arra is felhívják a figyelmet, hogy a fiatalok párkapcsolataiban is jelen van az erőszak: egy „2009-es belga felmérés 12-21 éves résztvevőinek többsége már átélte, esetleg maga is használt erőszakot párkapcsolatában. Tíz fiatalból kilenc szenvedett el

³ Forrás: Special Eurobarometer 465 - Report - Gender Equality 2017. European Commission, June 2017. 17. oldal Elérhető:

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/80677>

⁴ Special Eurobarometer 449 - Report - Gender based violence. European Commission, June 2016. Elérhető:

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/75837>

⁵ A kutatás adatai ezen a linken keresztül érhetőek el: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey> A népszámlálási adatokkal való összevetésre vonatkozóan lásd: Wirth Judit – Winkler Zsuzsanna: NŐK ELLENI ERŐSZAK az adatok tükrében - FRA-népszámség-bűnügyi statisztikák (2015) Elérhető:

<http://nokjoga.hu/sites/default/files/filefield/nane-fra-nepesseg-enyubs-final-2014-w-w-2015jun19.pdf>

szóbeli vagy lelki erőszakot, közülük 32% rendszeres bántalmazásnak volt kitéve.”⁶ Egy szintén 2009-es brit felmérés szerint “A lányok gyakrabban lesznek áldozatai a fiatalkori párkapcsolati erőszaknak, mint a fiúk. Különösen nagy a kockázat, ha a partnerük jóval idősebb náluk⁷. A lányok esetében súlyosabb következményekkel is jár a testi, szexuális vagy lelki erőszak, mint a fiúknál (...) gyakori az értéktelenség érzése, az erős félelem, a gyötrő szégyen és bűntudat.”⁸

A fentiek alapján a magyar közoktatási rendszerben gyermekek százezrei számára a probléma kezelésére vonatkozó megfelelő információk - például hogy hová fordulhatnak segítségért az áldozatok - közvetlenül is hasznosak lehetnek akár jelenlegi, akár jövőbeli tapasztalataik és párkapcsolataik kapcsán, míg a prevenció, az erőszak megelőzése mindenki számára releváns.

3. A nemek egyenlősége a magyar oktatási rendszerben

Az oktatási rendszer a nemi szocializáció kiemelten fontos színtere: lehetőséget ad a lányok és nők elleni diszkrimináció, az előítéletek, a merev, korlátozó szerepeltvárások és sztereotípiák fenntartására, elmélyítésére, de ezek ellensúlyozására is. A nemek közötti diszkrimináció megjelenhet többek között a tantervek, tananyagok tartalmában, a pedagógusok munkája során (megkülönböztetések az osztálytermi munkában; a fiúk és a lányok különböző szakmai és tudományos területek felé való irányítása), a felsőoktatásban, valamint a tanárképzésben (a témára vonatkozó ismeretek, tudatosság hiánya).⁹

A magyar helyzetre vonatkozóan számos elemzés, kutatás mutatott rá arra, hogy általánosságban az oktatási rendszer nem érzékeny a nemek egyenlősége mint érték és téma iránt. Különböző dokumentumok tárgyalták a Nemzeti Alaptanterv e téren tapasztalható hiányosságait. Ezen felül több elemzés mutatott rá a tankönyvek tartalmával kapcsolatos problémákra. A Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség egyik kiadványa ad összefoglalót a kérdésben: “A nemek egyenlőségére érzékeny szemlélet teljesen hiányzik a tankönyvek szöveges és vizuális tartalmából. A tananyagokban elvéve szerepelnek csak női alkotók, történelmi személyiségek, vagy a nők tapasztalatai. A tankönyvek sztereotipikusan ábrázolják a nemeket, és elsősorban a fehér, heteroszexuális, középosztálybeli, természettudományos érdeklődésű, éptestű fiúkat célozzák meg, tehát a tanulók sokféleségét figyelmen kívül hagyják. Az újonnan megjelent erkölcsstan és etika tankönyvek többnyire fixnek és merevnek állítják be a nemek közti különbségeket, és sztereotíp, leegyszerűsítő módon tárgyalják ezeket. A nemekről és a heteroszexuális nukleáris családról alkotott meglehetősen szűk normákba a tanulók és családi környezetük nagy része nem fér bele, így a tanulók többségének élete és tapasztalata láthatatlan marad

⁶ Forrás: Párkapcsolat erőszak nélkül - A fiatalok közti párkapcsolat erőszak megelőzése - kézikönyv iskolai és iskolán kívüli foglalkozásokhoz. Der PARITÄTISCHE, 2010. 10. Oldal. Elérhető: <http://nane.hu/wp-content/uploads/2016/04/szivdobbanas.pdf>

⁷ Az eredeti szövegben itt szereplő 17-es lábjegyzet: “Barter szerint a következő kockázati tényezők segíthetik elő az áldozattá válást: jóval idősebb partner, párkapcsolati erőszak a szülők kapcsolatában, korábbi erőszakos tapasztalatok a saját életében: http://www.empowering-youth.de/downloads/speech_barter.pdf, p. 15/16-”

⁸ Párkapcsolat erőszak nélkül, *op. cit.*, 11. oldal

⁹ Lásd: Rédei Dorottya: A Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség Közpolitikai Ajánlásai az oktatás területén. In Juhász Borbála (szerk.): A Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség közpolitikai ajánlásai. Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség, Budapest, 2016. http://noierdek.hu/2/wp-content/uploads/2013/06/Ajanlas_2016_2-kiadas_vegleges.pdf

a tananyagban. Ez megnehezíti e tanulók számára az egészséges, reális énkép kialakulását, ami akadályozhatja képességeik, potenciáljuk kiaknázását, és így a számukra megfelelő iskolai végzettség elérését, illetve foglalkozás, szakma elsajátítását.¹⁰

Az elmúlt években nagyobb nyilvánosságot kapott néhány problematikus példa kézzelfoghatóvá teszi, hogyan jelennek meg az előítéletek, nemi sztereotípiák és elvárások a tankönyvekben, olvasmányokban. A hatodikos természetismeret tankönyv szerint például „a fiúk és lányok bizonyos testi adottságokban és szellemi képességekben különböznek.” Egy negyedikes olvasókönyvben szereplő vicc pedig azzal magyarázza a kiabálást, hogy az apa a házi feladatot próbálja megértetni az anyával.¹¹

A pedagógusképzés egy olyan további terület, ami a nők és férfiak egyenlősége szempontjából jelentős fejlesztésre szorul. A Női Érdek fenti kiadványa szerint „A pedagógusképzésben a nemek esélyegyenlőségének szemléletmódja, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokkal szembeni egyenlő bánásmód és méltányosság mint érték nem jelenik meg intézményi szinten. Így a pedagógusok többségének érzékenysége és tudatossága ezzel kapcsolatban minimális, és amikor a nemekről és kisebbségi csoportokról direkt vagy indirekt módon tudást adnak át a tanulóknak, gyakran saját sztereotípiáikra, előítéleteikre vagy kizárólag személyes élettapasztalataikra támaszkodva teszik azt. Ennek következményei a fent tárgyalt egyenlőtlenségek fenntartásában sok szinten megjelennek, közvetlen és közvetett módokon.”¹² Ezért is különösen fontos, hogy a Nemzeti alaptanterv

¹⁰ Ibid., 81. oldal

Szabó Hajnalka Piroska az általános iskolai történelemtankönyvek női témáit vizsgálta.

Arra a következtetésre jutott, hogy a vizsgált tankönyvekben a női tartalmak súlytalanok, rendszerint röviden jelennek meg, a szövegekben „izoláltan, a „fő” történelmi eseményektől élesen elkülönítve szerepelnek”. Lásd: Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése. Elérhető:

<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/szabo-hajnalka-piroska-altalanos-iskolai-tortenelem-tankonyvek-noi-temainak-osszehasonlito-elemzese-06-01-06/>

Lásd még: Szabó Hajnalka Piroska: Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése II. Elérhető:

<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/07/szabo-hajnalka-piroska-altalanos-iskolai-tortenelemtankonyvek-noi-temainak-osszehasonlito-elemzese-07-01-08/>

Dinnyés Katalin Julianna az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet gimnáziumi kísérleti és újgenerációs matematika tankönyveit vizsgálta. Arra a következtetésre jutott, hogy a feladatokban - s az illusztrációk esetében is - magasabb számban jelentek meg a férfiak. A szöveges feladatokban a nemi szerepek ábrázolása hagyományos: a nők segítségre szorulóak, a férfiak okosak és nélkülözhetetlenek; a lányoktól csendes, együttműködő munkát várnak el, a fiúktól pedig aktivitást. Lásd: Dinnyés Katalin Julianna: 'Nemek ábrázolása az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet gimnáziumi kísérleti és újgenerációs matematika tankönyveiben' c. kutatás bemutatása, avagy élménybeszámoló a

kari Tudományos Diákköri Konferenciáról. Elérhető: http://www.igyph.hu/tanszek/alkegeszseg/01_IntezetMenu/12Tehetseg/DinnyesKatalin_2018_06_15.pdf

11

https://kettosmerce.blog.hu/2017/07/25/szexizmus_es_rasszizmus_minden_van_a_kiserleti_bankonyvekben_amit_nem_akarsz_megtanitani_a_gyerekedn

¹² Rédei, *op. cit.*, 82. oldal.

A témával kapcsolatban végzett kutatást Holik Ildikó és Kissné Rusvai Julianna. Ők arra a következtetésre jutottak, hogy „a vizsgált pedagógusok (óvó- és tanítónők) a hagyományos

értékként, illetve tartalmában is megfelelően jelenítse meg a nők és férfiak társadalmi egyenlősége kérdését.

A közoktatás kiemelt szerepvállalását indokolják azon friss kutatás eredményei is, mely a magyar gyermekkönyvekben előforduló nemi sztereotípiákat vizsgálta. A kutatás rámutat, hogy a vizsgált művekben a fő- és címszereplők körében sokkal gyakrabban szerepelnek fiúk és férfiak, igen változatos, több aktivitással, kreativitással és vezetői szereppel együtt járó tevékenységekkel és foglalkozással. A lányoknak és nőknek lényegesen szűkebbek a lehetőségei, ezek általában az otthon és család szférájához kapcsolódnak. Ezen felül a gondoskodó, kedves, ám passzív szerepvállalás az üzenet számukra, amelyben a szépségük, s nem az okosságuk érdemel figyelmet. A "férfiak és nők világa nemcsak elkülönül egymástól, de más a két világhoz rendelt társadalmi érték is."¹³

Az ENSZ CEDAW Bizottsága legutóbb 2013-ban értékelte a CEDAW Egyezmény magyarországi végrehajtását, ennek keretében megjelölte az aggodalomra okot adó területeket, problémákat.¹⁴ Több, az oktatás, illetve kifejezetten a Nemzeti Alaptanterv szempontjából releváns megállapítást is tett. A CEDAW Bizottságot például „aggodalommal tölti el a nemi szerepek sztereotip leosztásának továbbélése a család és a társadalom színterein egyaránt, valamint ezen sztereotip szerepek támogatása a Részleges Állam közpolitikai és prioritásai által, amelyek elsődleges célja a népesség növelése. A Bizottság aggodalommal állapítja meg, hogy a nemi és etnikai alapú előítéletek nagymértékben kihatnak az Egyezmény által biztosított jogok gyakorlásának lehetőségére az olyan, hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó nők körében, mint a roma és a fogyatékkal élő nők.” (18. pont)

Az oktatás területén a CEDAW Bizottság "továbbra is aggályosnak találja, hogy a nők és a lányok még mindig olyan hagyományosan nők által dominált tantárgyakat választanak, mint a társadalom- és a bölcsészettudományok, és alulreprezentáltak a műszaki és a szakképzés területén. (...) A Bizottságot továbbá aggasztja, hogy a családi élethez szükséges készségek fejlesztését célzó programok tovább erősítik a hagyományos nemi sztereotípiákat." (26. pont). A Bizottság ezen felül „amiatt is aggodalmát fejezi ki, hogy a rendszeres iskolai

(konzervatív) értékrendet erősítik meg neveltjeikben akkor is, ha közben a társadalmi körülmények alaposan megváltoztak.”

Lásd: Holik Ildikó és Kissné Rusvai Julianna: GENDER-KÉRDÉSEK ALAPFOKON – FIÚK ÉS LÁNYOK SZOCIALIZÁCIÓJA ÉS ISKOLAI EREDMÉNYESSÉGE PEDAGÓGUSOK VÉLEMÉNYE ALAPJÁN. In: Tóth Zoltán (szerk.): Új kutatások a neveléstudományokban 2014 Oktatás és Nevelés – Gyakorlat és Tudomány. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottsága, Debreceni Egyetem, 2015, 160-172. Oldal. Az idézet a 169. oldalon található. Elérhető:

http://onk2015.conf.uni-obuda.hu/wp-content/uploads/2015/01/ONK_kotet2015.pdf

¹³ Pálóczi Bence – Nagy Beáta Budapesti Corvinus Egyetem: Nemi sztereotípiák a mese- és gyerekkönyvekben. In: Kovács Mónika (szerk.): Társadalmi nemek – Elméleti megközelítések és kutatási eredmények, ELTE Eötvös Kiadó Budapest 2017, 85-102. Oldal. Elérhető:

http://www.eltereader.hu/media/2017/03/Kovacs_Monika_szerk_Tarsadalmi_nemek_READER.pdf

¹⁴ Lásd: A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolásával foglalkozó Bizottság: Magyarország összevont hetedik és nyolcadik időszakos jelentésével kapcsolatban a Bizottság ötvennegyedik ülésén (2013. február 11-március 1.) elfogadott záró észrevételek. 2013. március 1. CEDAW/C/HUN/CO/7-8. Az eredeti, angol nyelvű szöveg elérhető:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fHUN%2fCO%2f7-8&Lang=en

tantervből hiányzik vagy nem megfelelő minőségű a szexuális és reprodukzív egészségre és jogokra nevelés.” (32. pont)¹⁵

4. A NAT tervezetének értékelése. Javaslatok

A fentiekben kifejtettek szerint az államnak pozitív jogi kötelezettsége van a nők és férfiak társadalmi egyenlőségének elősegítésére az oktatás területén is. A CEDAW Bizottság 2013-ban a CEDAW Egyezmény végrehajtása érdekében több releváns ajánlást megfogalmazott a magyar állam számára. A Nemzeti Alaptanterv elfogadása szempontjából különösen az alábbi ajánlásokat ajánljuk figyelembe:

„19. A Bizottság felhívja a Részes Államot, hogy: a) valósítson meg nőket és férfiakat, valamint lányokat és fiúkat is megszólító, mérhető célokat kitűző átfogó programot, amelynek célja a nők és férfiak családi és társadalmi szerepeit és felelősségi köreit illető sztereotíp attitűdök leküzdése, különös figyelmet fordítva a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó nőkkel, azon belül is a roma és a fogyatékossgal élő nőkkel szembeni előítéletek felszámolására. b) Tegye meg a szükséges lépéseket, hogy a diszkrimináció-mentesség és a nemek közötti egyenlőség megfelelően beépüljön az oktatáspolitikába, különösen a Nemzeti alaptantervbe és a kapcsolódó dokumentumokba, valamint részévé váljon a tanárok, egészségügyi szakemberek és más szolgáltatók alap- és továbbképzésének.”

„27. A Bizottság ajánlja, hogy a Részes Állam: a) fokozza arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a nők és a férfiak számára rendelkezésre álló tudományos és szakképzési választási lehetőségeket változatosabbá tegye, és hozzon további intézkedéseket a nők és a férfiak bátorítására, hogy nem hagyományos tanulmányi területeket és karrierirányt válasszanak; (...) c) szüntesse meg a roma lányok szegregációját az oktatási rendszerben és biztosítsa részükre a színvonalas oktatáshoz való egyenlő hozzáférést minden szinten; továbbá d) biztosítsa, hogy a családi életre neveléssel kapcsolatos programok megfelelő mértékben foglalkoznak a diszkrimináció-mentesség elvével és a nők és a férfiak tényleges egyenlőségével, valamint a nőkkel kapcsolatban elterjedt sztereotípiákkal.”

„33. A Bizottság sürgeti a Részes Államot, hogy: (...) biztosítson megfelelő és folyamatos, korra és nemre érzékeny, a szexuális és reprodukciós egészséggel és jogokkal kapcsolatos, kellően képzett tanárok által nyújtott oktatást az általános és a középiskolákban.”

- Ezúton javasoljuk a CEDAW Bizottság fenti ajánlásainak maradéktalan végrehajtását és alkalmazását a Nemzeti alaptanterv véglegesítésének folyamatában. Mindenekelőtt alapvetően szükségesnek tartjuk a tervezet átfogó felülvizsgálatát a lányok és fiúk, nők és férfiak társadalmi egyenlősége szempontjából, és ennek alapján a megfelelő tartalmak szisztematikus beépítését a dokumentumba.
- Kiemelten javasoljuk, hogy a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről szóló ENSZ Egyezményre, a CEDAW-ra való hivatkozás kerüljön be a dokumentum Preambulumába, s a Nemzeti alaptanterv végleges változata valóban következetesen támaszkodjon is az Egyezmény által képviselt értékekre. Bár a CEDAW Egyezmény a magyar jogrendszer része, s az oktatás szempontjából is kiemelt jelentőséggel bír, a dokumentum jelenleg nem hivatkozik rá a Nemzeti alaptanterv értékeit megalapozó egyezmények között.

¹⁵ Az idézett szöveg a Magyar Női Érdekérvényesítő Szövetség fordítása.

- Míg üdvözljük, hogy az alaptanerv-tervezet állást foglal a gyerekjogok, az emberi jogok és méltóság, és az esélyegyenlőség értékei mellett, a fentiekhez kapcsolódva elengedhetetlennek tartjuk, hogy a nők és férfiak társadalmi egyenlősége is megjelenjen az Alaptantervben mint érték és cél.

Sajnálatos módon a tervezetben egyáltalán nem szerepel ezzel kapcsolatos tartalom. A tervezet nem ad iránymutatást a nők és férfiak (lányok és fiúk) társadalmi egyenrangúsága gondolatának kialakítására. Itt jelezzük, hogy a jelenleg hatályban lévő Nemzeti Alaptanterv legalább utalás szintjén említi a nemek közti egyenlőséggel kapcsolatos alapvető fogalmak ismeretének fontosságát.

A tervezet ezen felül nem tárgyalja a tanulók pedagógusok általi felkészítését a társadalmi hátrányok (diszkrimináció, előítéletek, kirekesztés, erőszak) által sújtott csoportok támogatására, társadalmi egyenlőségük előmozdítására. Sőt, az anyag a pozitív etnikai és nemi sztereotípiákra utalással olyan (faji és nemi) elméleteket erősít, amelyek táptalajul szolgálhatnak a rasszizmushoz és az idegengyűlölethez, valamint a szexizmushoz. A tervezet ezen felül nem tesz említést a szexuális kisebbségekről (meleg, leszbikus és biszexuális fiatalok), akiknek joguk van védelemhez szexuális orientációjuk miatt elszenvedett iskolai zaklatás esetén.

- Szükségesnek tartjuk a nők és férfiak társadalmi helyzetére, státuszára, szerepére vonatkozó tematikát megfelelően beépíteni a dokumentumba olyan módon, amely a hatalmi, strukturális egyenlőtlenségekre figyelemmel tárgyalja a kérdést, és kitér ezek következményeire is.

Itt fejezzük ki aggodalmunkat azzal kapcsolatban, hogy a nők és férfiak mindössze egy esetben kerülnek említésre a dokumentumban, a nemi szervek felépítése és működése kapcsán. A lányok és fiúk is csak egy-két esetben kerülnek említésre, elsődlegesen abban a bekezdésben, mely a nemi szocializáció kérdésével foglalkozik. Bár a bekezdés releváns témát vet fel, elmulasztja kontextusában - az okokat és a következményeket, vonatkozó társadalmi nyomásokat bemutatva - tárgyalni a kérdést. Például a 2.2. pontban a tervezet felcseréli az okot és a következményt, amikor azt állítja, hogy a „fiúk szocializációjában egyre jelentősebb szerepet kap a félelem és a szomorúság elrejtésének *igénye...*, mert ezeknek az érzelmeknek a kinyilvánítása az erőtlenség kifejeződéseként is *értelmezhető* [kiemelések tőlünk]”. A jelzett érzelmek elrejtése valójában a fiúkra nehezedő társadalmi elvárás, amit azután a társadalom a fiúk saját igényeként értékel ahelyett, hogy segítséget nyújtana nekik ezeknek az érzéseknek a feldolgozásában. Valójában továbbá ezek az érzelmek nem csak úgy maguktól “értelmezhető” erőtlenségként, hanem azért, mert társadalmilag bevett, ám káros szokás azokat úgy értelmezni - és ezzel egyidejűleg ezt is és az empátiát is a sztereotípiák erősítésével (kizárólagosan) a lányok elfogadott szocializációjának terepére utalni. Ezeknek a káros elvárásoknak, az érzelmek minősítésének, és az “erőtlenséget” a lányokra osztó sztereotip szokásoknak a lebontásában a NAT-nak fontos szerepe lenne.

Ezen felül mindössze egy további utalás van a dokumentumban a lányokra, a serdülőkori testsúlynövekedés említésekor. Ennek kapcsán fontosnak tartjuk, hogy a korosztály-jellemzők és attitűdök kifejtése szintén térjen ki az ezzel egy időben a testképzavarok előfordulásának ugrásszerű növekedésére, amelyek megelőzése például a médiakritikusság

fejlesztése és a megszégyenítés mellőzésének segítségével kiemelten szükséges lányok esetében. A 2.1.5 biológia tantárgy eredménycéljainál felsorolt "Étkezési szokásait igyekeznek tudatosan alakítani, törekszik az életmódjának megfelelő energia és tápanyagbevitelre, a normál testsúly megőrzésére, megtervez ennek megfelelő étrendeket", amennyiben ez a Tantervben marad, javasoljuk kiegészíteni a következővel "Tudatosan figyel arra, hogy ez a tervezés valóban saját maga és teste igényeivel áll-e összefüggésben, vagy a külsővel kapcsolatos nyomások következtében létrejövő testképzavar előjele-e". A pedagógusoknak kiemelt figyelmet kell fordítani arra is, hogy serdülőkorban a lányok felé megugró szexualizáló, zaklató, megszégyenítő attitűdökre és viselkedésekre megfelelően reagáljon.

- Hasonlóképpen fontosnak tartjuk itt célul tűzni a nemi előítéletek és a férfiak és nők szerepköreit illető merev, korlátozó elvárások és nyomások felszámolását és ellensúlyozását, beépíteni az ezzel kapcsolatos tartalmakat a dokumentumba. E helyett javasoljuk a Személyes és társas kompetenciákkal kapcsolatos attitűdök tárgyalásánál (33. oldal) a második mondatban a "nemek közötti különbségek tiszteletben tartása" fordulatot módosítani az alábbira: "A lányok és nők fiúkkal és férfiakkal egyenrangú személyekként való tiszteletben tartása". Ugyanitt fontosnak tartjuk pontosítani, hogy a tervezetben nevezett „szexuális viselkedéskultúra” tisztelete ideális esetben a kölcsönösségen és egyenlőségen alapuló, nem erőszakos, pornográfiát nem imitáló attitűdök és viselkedések kialakítását jelentse, és ugyanennek kapcsán a kívánt kompetenciák közé beiktatni, hogy a diák „Képes és törekszik a média és populáris kultúra kritikus vizsgálatára. Felismeri és eltéli a nők szexuális tárgyiasítást, igyekszik kerülni a nők elleni szexualizált erőszakot népszerűsítő média-tartalmakat, és nem tartja ezeket iránymutatónak a szexuális életére nézve.”
- Megkülönböztetett figyelmet javasolunk a nők és lányok különböző társadalmi csoportjai, különösen a többszörösen hátrányok által érintett nők/lányok helyzetének megfelelő megjelenítésére, figyelembe vételére.

A nők, lányok általánosságban is csak elvétve szerepelnek a dokumentumban, míg a különböző társadalmi csoportokba tartozó, ideértve a többszörös diszkriminációnak kitett nők/lányok említése teljesen hiányzik az anyagból. Míg a nem nem-specifikus nyelvezet indokolt lenne abban az esetben, ha a valóságban nem érnék a fiúkat és a lányokat különböző hatások, nyomások és sztereotípiák, a jelenlegi társadalomban ez nem valósul meg, így nehezményezhető, ha a lányok hátrányos helyzetből fakadó speciális igényeiről nem esik szó.

- Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy mind a nők elleni erőszak, mind a családon belüli/kapcsolati erőszak jelenségére vonatkozó tartalmak - egyaránt hangsúlyt fektetve a megelőzés és a beavatkozás fontosságára - kifejezetten megjelenjenek a tervezetben. Ehhez kapcsolódva javasoljuk továbbá, hogy kapjon megfelelő hangsúlyt az egyenlőségen alapuló, erőszakmentes párkapcsolatok kérdése.

Megjegyezzük, hogy az erőszak - s ennek megfelelően a nők elleni/családon belüli/kapcsolati erőszak - fogalma egyáltalán nem kerül említésre a dokumentumban. A bántalmazás témája is mindössze egy helyen fordul elő az anyagban. A tervezet nem tárgyalja megfelelően az olyan helyzetek kezelését, amelyekben kiderül, hogy a tanuló

családon belüli (és párkapcsolati) erőszak közvetett vagy közvetlen áldozata, sem az erőszak megelőzésére vonatkozó ismeretek átadását. A tervezetben szereplő célok szinte a bántalmazás áldozatává vált gyermek felelősségévé teszik a megfelelő segítség megtalálását még azokban a vonatkozásokban is, amelyek egyértelműen nem függnak a gyermektől (például, hogy egyáltalán van-e a környezetében megbízható bizalmi személy), ahelyett, hogy a pedagógus, nevelő, intézmény ezzel kapcsolatos kötelezettségeit és felelősségét hangsúlyoznák. Szintén nem tárgyalja megfelelően a tervezet az oktatási intézményekben általános és egyre világosabban megfigyelhető zaklatás, bullying, kirekesztés és lányok elleni (általában szexuális vagy szexualizált) erőszak megelőzését, kezelését, bár néhány releváns rendelkezést tartalmaz.

- Szintén kiemelten fontosnak tartjuk az életkornak megfelelő, a nemek egyenlőségén alapuló átfogó szexuális nevelés megfelelő megjelenítését az Alaptantervben.

A szexuális felviágosítás tartalmára a jelen tervezet elsősorban a biológia tantárgy alatt tér ki. Ennek kapcsán javasoljuk, hogy:

1. Az erkölcs és etika tantárgy tanításának specifikus jellemzőinek (2.2) ismertetése térjen ki arra, hogy az internetes hozzáférésnek köszönhetően napjainkban a korai serdülőkortól kezdve, elsősorban a fiúknál, gyorsan és széles körben terjed a pornófogyasztás szokása, és a korosztályban jellemző módon felmerül az ott látott erőszak imitálása, valamint gyakori a pornográfiában látottak imitálására vonatkozó nyomás a kortárs lányok felé iskolai zaklatás vagy párkapcsolat/alkalmi szexuális viszony keretében.
2. A biológia kerettanterv vonatkozó részeinél a családtervezés mellett kapjon említést a fogamzásgátlás és a szexuális úton terjedő betegségek elleni védekezés. Ugyanezen pontoknál kulcsfontosságúnak tartjuk a fogamzásgátlásban és a szexuális úton terjedő betegségek megelőzésében a partnerek közötti egyenlő felelősség hangsúlyozását. Jelenleg a tervezet az orvosilag ellenőrzött fogamzásgátlás fontosságát emeli ki, ez azonban azt sugallja, hogy a fogamzásgátlás elsősorban vagy kizárólag a lányok, nők felelőssége. Mivel a fogamzásgátló tabletták komoly egészségügyi hatással járnak (még orvosi ellenőrzés mellett is), kiemelten a serdülő és fiatal felnőtt lányok és nők számára, javasoljuk az óvszerhasználat specifikus megnevezését és hangsúlyozását, valamint a fiúk, fiatal férfiak felelősségének hangsúlyozását annak használatában.
3. A tervezett biológia tanterv azon része (2.1), mely azt tűzi ki célul, hogy a diákok a megértsék saját testi fejlődésüket, a növekedés és a nemi érés jellegzetességeit, és megismerkedjenek a nemi szervek jellemző sajátosságaival, a szaporító szervrendszer egészségtanával, a családtervezés fontosságával, kiegészítésre szorul. Kiemelten fontos, hogy e tárgyak kapcsán cél legyen a természetes testi folyamatokkal (magömlés, menstruáció, hüvelyváladék-folyás) való egészséges kapcsolat kialakítása, az ezeket övező szégyen és ön-undor leküzdésének elősegítése. Továbbá a nemi szervek ismertetésének kérdésében kulcsfontosságú, hogy ne csak azok a szervek kerüljenek tárgyalásra, amelyeknek kifejezetten reprodukciós szerepe van, mivel ez a gyakorlat azt eredményezi, hogy az igencsak összetett női nemi szerv számos részét (úgyismint csikló, kisajkak, nagyajkak) a lányok saját testükön sem tudják beazonosítani, nem ismerik azok szerepét. Az ismeretek hiánya e szervek sokféleségéről aggodalmat okoz a lányokban abban a kérdésben, hogy nemi szervük "normális-e".

4. Lényegi hiányosság, hogy a szexuális felvilágosítás és nevelés témája kimerül a biológiai aspektusokban, családtervezésben, és a "szexuális viselkedéskultúra" egyszeri említésében. Az erőszakmegelőzés érdekében elengedhetetlen, hogy akár e témák biológiaórán történő tárgyalása, akár erkölcsstanóra, akár osztályfőnöki vagy egyéb órák keretében a diákok a szexualitás nem-reproduktív aspektusairól is strukturált keretek között beszélgethessenek, és eszközöket kapjanak az őket érő társadalmi és média-nyomások, hatások beazonosítására és kritikájára, elősegítve az autonóm, önazonos, erőszakmentes, kölcsönösségen és egyenlőségen alapuló szexualitás kialakítását.